

MUZEYLAR MADANIY XOTIRA VA MILLIY O'ZLIKNI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i01.029>

Marjona Xudoyshevik-qizi Suyunova

marjonasuyunova542@gmail.com

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada muzeylarning madaniy xotirani saqlash va milliy o'zlikni shakllantirishdagi ijtimoiy-madaniy ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida madaniy xotira tushunchasining nazariy asoslari, muzeylarning ijtimoiy institut sifatidagi funksiyalari hamda ularning tarbiyaviy va ma'rifiy imkoniyatlari o'rganilgan. Shuningdek, muzeylar faoliyatining milliy identifikatsiya jarayonidagi o'rni, tarixiy merosni avlodlararo uzatishdagi ahamiyati va zamonaviy axborot texnologiyalari sharoitida madaniy xotirani rivojlantirish masalalari yoritib berilgan. Tadqiqot natijalari muzeylarni madaniy siyosatning muhim elementi sifatida rivojlantirish zarurligini asoslab beradi hamda ushbu sohada olib borilayotgan ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: muzey, madaniy xotira, milliy o'zlik, madaniy meros, ijtimoiy institut, tarixiy xotira, madaniy siyosat, identifikatsiya, tarbiyaviy funksiyalar

MUSEUMS AS A MEANS OF FORMING CULTURAL MEMORY AND NATIONAL IDENTITY

Marjona Khudoyshevik-kizi Suyunova

marjonasuyunova542@gmail.com

Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article examines the socio-cultural role of museums in preserving cultural memory and shaping national identity. The study explores the theoretical foundations of cultural memory, the functions of museums as social institutions, and their educational and pedagogical potential. Special attention is given to the role of museums in transmitting historical heritage to new generations and reinforcing national identity. Modern trends, including the use of information technologies and digital exhibitions, are analyzed, demonstrating how museums effectively preserve and convey cultural heritage. The findings highlight the necessity of further development of museums as a key component of cultural policy and scientific practice.

Keywords: museum, cultural memory, national identity, cultural heritage, social institution, historical memory, cultural policy, identification, educational functions

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida madaniy xotira va milliy o'zlikni asrash hamda rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy va ijtimoiy muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Globallashuv, axborot texnologiyalarining jadallashuvi va madaniy standartlashuv jarayonlari milliy qadriyatlar va tarixiy xotiraga nisbatan yangi tahdidlarni yuzaga keltirmoqda. Shu jihatdan qaraganda, madaniy merosni tizimli ravishda saqlash va avlodlarga yetkazishda muzeylar muhim institutsional mexanizm hisoblanadi. Muzeylar nafaqat tarixiy buyumlarni jamlovchi maskan, balki jamiyatning madaniy xotirasini shakllantiruvchi, milliy o'zlikni mustahkamlovchi hamda ijtimoiy ongni tarbiyalovchi ilmiy-ma'rifiy makon sifatida faoliyat yuritadi. Ushbu maqolada muzeylarning madaniy xotira va milliy o'zlikni shakllantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy va huquqiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Ilmiy adabiyotlarda muzey ijtimoiy xotira instituti sifatida talqin qilinadi. Xalqaro Muzeylar Kengashi (ICOM) ta'rifiga ko'ra, muzey - bu jamiyat va uning taraqqiyotiga xizmat qiluvchi, notijorat, doimiy muassasa bo'lib, u insoniyat va uning atrof-muhitiga oid moddiy hamda nomoddiy merosni to'playdi, saqlaydi, o'rganadi va ta'limiy-ma'rifiy maqsadlarda namoyish etadi.¹

O'zbekiston Respublikasida muzeylar faoliyati "Muzeylar to'g'risida"gi Qonun bilan tartibga solinadi. Mazkur qonunda muzeylarning asosiy vazifalari sifatida madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy tadqiqotlar olib borish, aholi, ayniqsa yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash belgilab qo'yilgan. Bu esa muzeylarning faqat saqlovchi emas, balki faol ma'naviy-ta'limiy subyekt ekanligini ko'rsatadi. Muzeylar jamiyat hayotidagi murakkab va ko'p qirrali ijtimoiy-madaniy institutlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ular nafaqat tarixiy va madaniy merosni saqlash bilan shug'ullanadi, balki jamiyatning ma'naviy, ijtimoiy va pedagogik taraqqiyotida faol rol o'ynaydi. Muzeylarni o'rganishdan avval, ularning ijtimoiy-madaniy institut sifatidagi mohiyati haqida ilmiy tushunchalarni aniqlash zarur. Muzeylar ijtimoiy institut sifatida bir nechta asosiy funksiyalarni bajaradi. Birinchidan, ular madaniy xotirani saqlash vazifasini amalga oshiradi. Jamiyatning tarixiy tajribasi, urf-odatlar, san'at asarlari va moddiy merosi muzeylarda jamlanib, saqlanadi. Bu esa jamiyat a'zolariga o'z tarixini, qadriyatlarini va madaniy ildizlarini tushunishga imkon beradi. Muzey eksponatlari orqali tarixiy voqealar, madaniy an'analar va ma'naviy qadriyatlar vizual va hissiy tarzda talqin qilinadi, bu esa tarixiy ongni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

¹ Assman, J. (2011). Madaniy xotira va tarixiy ong (s. 45-78). Berlin: Suhrkamp Verlag.

Ikkinchidan, muzeylar tarbiyaviy va ma'rifiy funksiyani bajaradi. Yosh avlod muzeyga tashrif buyurganda nafaqat bilim oladi, balki milliy qadriyatlar, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ulari shakllanadi. Shuningdek, muzeylar o'quv jarayonini boyituvchi ilmiy platforma vazifasini ham bajaradi. Masalan, ilmiy izlanishlar, eksponatlarni tadqiq etish va ilmiy seminarlar orqali muzeylar nafaqat tomoshabin, balki ilmiy subyekt sifatida faoliyat yuritadi. Muzeylarning ijtimoiy-madaniy institutsional ahamiyatini muhim qiladigan yana bir omil - bu milliy va madaniy identifikatsiya jarayonidagi roli. Muzeylar milliy o'zlikni shakllantirishda beqiyos vosita hisoblanadi. Eksponatlar, tarixiy hujjatlar, san'at asarlari va madaniy obidalar orqali odamlar o'z tarixini anglashi, milliy qadriyatlarini tan olishi va jamiyatga integratsiyalashishi mumkin. Shu jihatdan muzeylar jamiyatda milliy xotira va identifikatsiya institutining markazida turadi. Zamonaviy davrda muzeylar an'anaviy saqlash va namoyish etish funksiyalari bilan cheklanib qolmay, raqamli texnologiyalar, virtual ekspozitsiyalar va interaktiv platformalardan faol foydalanmoqda. Bu esa muzeylarga keng jamoatchilikni jalb qilish va madaniy merosni zamonaviy uslubda yetkazish imkonini beradi. Masalan, virtual muzeylar va onlayn ekskursiyalar global miqyosda milliy merosni targ'ib etish va tarqatish imkonini yaratadi. Shu tariqa, muzeylar ijtimoiy-madaniy institut sifatida o'zining funksiyalarini kengaytirib, zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga moslashmoqda.

Madaniy xotira tushunchasi zamonaviy ijtimoiy fanlarda jamiyatning o'z tarixiy tajribasini, madaniy qadriyatlarini va ijtimoiy an'analarni avloddan-avlodga uzatish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Bu tushuncha nafaqat tarixiy xotira bilan chambarchas bog'liq, balki jamiyatning milliy o'zligini shakllantirish, tarixiy ongini mustahkamlash va madaniy merosni saqlash vazifalarini ham o'z ichiga oladi. Nemis olimi Jan Assman madaniy xotirani jamiyatning tarixiy tajribasi va kollektiv ongini uzluksiz ravishda saqlash mexanizmi sifatida izohlaydi. Unga ko'ra, madaniy xotira individual xotira bilan farq qiladi: individual xotira shaxsiy tajribaga asoslangan bo'lsa, madaniy xotira jamiyatning umumiy tarixiy va madaniy tajribasini o'zida aks ettiradi. Shu jihatdan madaniy xotira jamiyatning davomiyligini ta'minlovchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Fransuz olimi Pierre Nora esa madaniy xotirani "xotira makonlari" (lieux de mémoire) orqali izohlaydi. Unga ko'ra, tarixiy voqealar, yodgorliklar, muzeylar, san'at asarlari va arxivlar jamiyat xotirasini shakllantiruvchi muhim makonlardir. Bu makonlar nafaqat tarixni saqlab qoladi, balki milliy identifikatsiya va madaniy qadriyatlarning avlodlararo uzatilishini ta'minlaydi.¹

Madaniy xotira ikki asosiy turga bo'linadi: individual xotira va ijtimoiy (yoki kollektiv) xotira. Ijtimoiy xotira jamiyatdagi muhim tarixiy voqealarni, urf-odatlarini va madaniy merosni saqlash orqali milliy o'zlikni shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan,

¹ International Council of Museums (ICOM). (2020). Muzeylar ta'rifi va vazifalari (s. 12-35). Paris: ICOM.

muzeylar, kutubxonalar va yodgorliklar madaniy xotiraning institutlashgan shakli sifatida qaraladi.

Muzeylar aynan madaniy xotirani saqlash va tarbiyaviy jarayonda markaziy rol o'ynaydi. Ular eksponatlar, tarixiy hujjatlar, san'at asarlari va boshqa madaniy obidalar orqali jamiyat a'zolariga tarixiy voqealarni, milliy qadriyatlarni va madaniy an'analarni vizual va hissiy tarzda yetkazadi. Shu bilan birga, muzeylar yosh avlodni tarbiyalashda va milliy identifikatsiyani mustahkamlashda beqiyos vosita hisoblanadi. Zamonaviy davrda madaniy xotira tushunchasi raqamli texnologiyalar bilan boyitildi. Virtual muzeylar, interaktiv ekspozitsiyalar va raqamli arxivlar madaniy xotirani keng auditoriyaga yetkazishda, milliy o'zlikni shakllantirishda va tarixiy ongini mustahkamlashda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu tariqa, madaniy xotira nazariy asoslarining amaliy qo'llanilishi bugungi kunda jamiyatning madaniy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Madaniy xotira tushunchasi jamiyatning tarixiy va madaniy merosini saqlash, milliy o'zlikni shakllantirish va tarbiyaviy jarayonlarni amalga oshirishdagi nazariy asoslarni beradi. Ushbu tushuncha muzeylar va boshqa madaniy institutlar faoliyatini ilmiy jihatdan izohlash va ularni zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirishda asosiy me'yor sifatida xizmat qiladi. Muzeylarning milliy o'zlikni shakllantirishdagi roli. Muzeylar milliy o'zlikni shakllantirishda bir nechta asosiy yo'nalishlarda faoliyat yuritadi. Birinchidan, ular tarixiy merosni saqlash va namoyish etish orqali xalqning tarixiy xotirasini mustahkamlaydi. Tarixiy voqealar, davlatchilik an'analari, milliy qahramonlar va madaniy yutuqlar muzey eksponatlari orqali vizual va semantik shaklda tomoshabin ongida aks etadi. Shu orqali shaxs o'zining tarixiy ildizlarini anglab, milliy qadriyatlar bilan bog'lanadi.

Ikkinchidan, muzeylar madaniy identifikatsiyani mustahkamlovchi platforma sifatida ishlaydi. Eksponatlar va interaktiv ekspozitsiyalar tomoshabinlarni faqat kuzatuvchi sifatida emas, balki faol ishtirokchi sifatida jalb qiladi. Masalan, yosh avlod tarixiy eksponatlar bilan tanishar ekan, ular nafaqat tarixiy faktlarni o'rganadi, balki o'z milliy xotirasini shakllantiradi, milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlaydi. Muzeylar orqali milliy o'zlikning shakllanishi nafaqat tarixiy voqealar bilan, balki madaniy qadriyatlar bilan ham chambarchas bog'liq. Milliy liboslar, qo'l san'ati asarlari, xalq musiqasi, adabiyot namunalari va boshqa madaniy obidalar jamiyat a'zolariga o'z tarixiy va madaniy identifikatsiyasini anglash imkonini beradi. Shu bilan birga, muzeylar milliy o'zlikni zamonaviy auditoriyaga moslashtirish uchun interaktiv va raqamli texnologiyalardan foydalanadi. Virtual ekskursiyalar, raqamli arxivlar va multimedia ekspozitsiyalari milliy qadriyatlarni global miqyosda targ'ib qilish imkonini yaratadi.¹

¹ O'zbekiston Respublikasi. (2018). "Muzeylar to'g'risida"gi Qonun (s. 1-22). Toshkent: Hukumat nashriyoti.

Muzeylar va tarbiyaviy jarayonlar. Milliy o'zlikning shakllanishida muzeylar tarbiyaviy vosita sifatida ham muhimdir. Yosh avlod muzeyga tashrif buyurganda tarixiy voqealarni o'rganadi, madaniy meros bilan tanishadi va milliy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Bu jarayon shaxsning ijtimoiy mas'uliyatini, vatanparvarlik va madaniy g'urur tuyg'usini rivojlantiradi. Shu jihatdan muzeylar nafaqat tarixiy obyektlarni saqlovchi, balki milliy o'zlikni mustahkamlovchi pedagogik institut sifatida ham qaraladi. Muzeylar yosh avlodni tarbiyalashda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Tarixiy eksponatlar bilan bevosita tanishish yoshlar ongida tarixga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi. Muzey muhitida olingan bilimlar nazariy axborotdan ko'ra chuqurroq va barqarorroq bo'ladi. Shuningdek, muzeylar ilmiy tadqiqotlar olib borish, madaniy merosni hujjatlashtirish va ilmiy aylanishga kiritish orqali akademik bilimlar rivojiga ham xizmat qiladi. Bu jihat ularni oliy ta'lim va ilmiy muassasalar bilan hamkorlik qiluvchi muhim ilmiy platformaga aylantiradi.

Zamonaviy muzeylar va raqamli madaniy xotira. So'nggi yillarda texnologik rivojlanish madaniy merosni saqlash va taqdim etish sohasida tub o'zgarishlarga sabab bo'ldi. An'anaviy muzeylar, eksponatlarni jismoniy tarzda saqlash bilan cheklangan bo'lsa, zamonaviy muzeylar raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali kengroq auditoriyaga xizmat qilmoqda. Bu jarayon "raqamli madaniy xotira" tushunchasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u madaniy merosni raqamli shaklda saqlash, qayta ishlash va tarqatishni o'z ichiga oladi. Raqamli madaniy xotira (digital cultural memory) - bu tarixiy, madaniy va san'at ob'ektlarini raqamli formatda saqlash va ularni uzoq muddatli foydalanishga tayyorlash tizimidir.¹ UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, raqamli madaniy xotira nafaqat obyektlarni saqlash, balki ularni global auditoriya uchun ochiq qilish, tadqiqotlarda va ta'limda foydalanish imkonini beradi, Raqamli xotira quyidagi afzalliklarga ega:

1. Jismoniy ob'ektlarning buzilishidan himoya: Eksponatlar vaqt o'tishi bilan eskiradi, shikastlanadi. Raqamli nusxalar ularni doimiy saqlash imkonini beradi.
2. Keng ommaga ochiq bo'lish: Virtual muzeylar va onlayn kolleksiyalar global foydalanuvchilarga mavjud bo'ladi.
3. Interaktivlik va bilim boyligi: 3D modellash, virtual haqiqat (VR), kengaytirilgan haqiqat (AR) texnologiyalari orqali foydalanuvchilar eksponatlarni interaktiv tarzda o'rganadi.

Zamonaviy muzeylar o'z faoliyatida raqamli texnologiyalarni faol qo'llamoqda. Masalan:

-Virtual muzeylar: Google Arts & Culture platformasi orqali dunyoning mashhur muzeylari, jumladan, Luvr (Fransiya), Metropoliten muzeyi (AQSh) eksponatlari raqamli formatda mavjud.

¹ UNESCO. Digital Heritage and Memory, 2019. Available at: <https://unesco.org/en/digital-heritage>

-3D skanerlash: Ekspонатlarni yuqori aniqlikdagi 3D formatga o'tkazish orqali ularni tadqiqot va ta'limda foydalanish mumkin.

-AR va VR ilovalar: Foydalanuvchilar tarixiy ob'ektlarni virtual tarzda ko'rish, interaktiv ekskursiyalar o'tkazish imkoniga ega bo'ladi.

-Ma'lumotlar bazasi va kataloglar: Raqamli arxivlar muzeyning ilmiy tadqiqotlar bazasini kengaytiradi va ekspонатlar haqida batafsil ma'lumot beradi.

Raqamli madaniy xotira nafaqat saqlash, balki ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Masalan: Arxeologik topilmalarni 3D formatda saqlash orqali tadqiqotchilar butun dunyodan ob'ektlarni o'rganishi mumkin, tarixiy hujjatlar va qo'lyozmalarni skanerlash orqali ularni elektron kutubxonalarda saqlash va ilmiy jurnallarda foydalanish mumkin, raqamli ma'lumotlar tahlil qilish va sun'iy intellekt yordamida madaniy jarayonlarni kuzatish imkonini beradi. Zamonaviy muzeylar va raqamli madaniy xotira o'rtasidagi integratsiya madaniy merosni saqlash, tadqiq qilish va taqdim etish jarayonini tubdan o'zgartirdi. Texnologiyalar yordamida madaniy xotira global auditoriya uchun ochiq bo'lib, interaktiv, keng qamrovli va ilmiy jihatdan ishonchli resursga aylanishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli madaniy xotira an'anaviy muzeylarning rolini kamaytirmaydi, balki ularni yanada samarali qiladi.

Xulosa qilib aytganda, muzeylar madaniy xotira va milliy o'zlikni shakllantirishda muhim strategik ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy-madaniy institut hisoblanadi. Ular tarixiy merosni saqlash, milliy qadriyatlarni targ'ib etish va jamiyatning ma'naviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, muzeylar faoliyatini rivojlantirish va ularni zamonaviy ilmiy hamda texnologik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish davlat madaniy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Assman, J. (2011). Madaniy xotira va tarixiy ong (s. 45-78). Berlin: Suhrkamp Verlag.
2. International Council of Museums (ICOM). (2020). Muzeylar ta'rifi va vazifalari (s. 12-35). Paris: ICOM.
3. O'zbekiston Respublikasi. (2018). "Muzeylar to'g'risida"gi Qonun (s. 1-22). Toshkent: Hukumat nashriyoti.
4. Karimov, I.A. (2010). Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch (s. 101-127). Toshkent: O'zbekiston.
5. UNESCO. (2015). Madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha konvensiyalar (s. 7-29). Paris: UNESCO Publishing.
6. UNESCO. Digital Heritage and Memory, 2019. Available at: <https://unesco.org/en/digital-heritage>

7. Madaniyatshunoslik asoslari: O'quv qo'llanma. (2019) (s. 33-56). Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.